

Babel

Maandblad van de Faculteit der Geesteswetenschappen UvA • Jaargang 18 • nummer 6 • Maart 2010

**Professor Moderne Europese
Letterkunde Joep Leerssen:**
'Als geesteswetenschapper
werk je niet op een leeg blad'

Babel selecteert vier films van het IFFR
De lekkerste studieplekken

'Het boeiende van cultuur
is dat die alleen maar uit
uitzonderingen bestaat.'

Een steentje in de vijver

Professor Moderne Europese Letterkunde Joep Leerssen groeide op in Maastricht en Mheer. Hij studeerde vergelijkende literatuurwetenschap in Aken, en fluit en piccolo aan het conservatorium van Maastricht en Dublin. In 2008 won hij als eerste UvA-Geesteswetenschapper de prestigieuze Spinozapremie die hij nu gebruikt om *The Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* te maken. Ik sprak met hem over de schoonheid, maar ook het verkoopprobleem van de Geesteswetenschappen.

Tekst: Sophie Reinders
Beeld: Thijs Gerbrandy

Met de Dag van de Geesteswetenschappen in het vooruitzicht wilde ik u graag interviewen, omdat u in uw colleges en onderzoek hartstochtelijk bepleit dat cultuur een sociale factor is en geen bijproduct. Kortom: de Geesteswetenschappen doen ertoe!

‘Als je probeert om de historische ontwikkeling van bijvoorbeeld natievorming en nationalisme in Europa te begrijpen, dan wordt cultuur maar al te vaak door collega’s als leuke illustratie, een ‘opleukertje’, een neveneffect gezien. Als je de zaken echt wilt begrijpen, dan moet je doordringen tot wat dan de ‘harde geschiedenis’ heet. Dat gaat dan over rijkdom en macht en meetbare gegevens in de samenleving. Vanuit mijn specialisme vind ik dat een eenzijdige benadering

achtergronden. We hebben het altijd over de sociale achtergronden van de cultuur en nooit over de culturele achtergronden van de maatschappij. Dat schept al een hiërarchie in ons denken en die wil ik doorbreken.’

U benadrukt de blijvende invloed van bepaalde geschriften die circuleren. Hoe ziet u dat nu in een tijd van heel veel vluchtige geschriften?

‘Sommige geschriften zijn inderdaad zo belangrijk omdat ze heel lang en heel ver circuleren. Dat geeft ze een unieke functie in historische ontwikkelingen. Ze hebben een lange looptijd en kunnen overal hun invloed blijven uitoefenen, ook buiten hun plaats en tijd van oorsprong. Bepaalde hypercanonieke boeken blijven, zoals Shakespeare, de bijbel en Homerus. Daarnaast zijn er natuurlijk ook geschriften die eendagsvliegen zijn zoals krantenartikelen. De meeste teksten

wraak is net zo’n punt. Vaak associëren we dat met Koerden en dat soort als ‘exotisch’ ervaren volksgroepen. Dan menen we dat dat iets met hun cultuur te maken heeft, dat men dus cultureel voorgeprogrammeerd is om gewelddadig te worden als het om de eer van de familie gaat. Omdat in onze samenleving het geweldsmonopolie bij de staat ligt, vinden we dat een heel zwaar en lastig iets. Dat wordt geëxotiseerd, want het zijn altijd mannen met olijfolie en donkere snorren die het doen. Er wordt heel stereotiep gedacht. Maar we hebben dat hele debat al eens heel intensief gevoerd 200 jaar geleden! Edellieden vonden toen dat hun eer verdedigd moest worden door zelf het rapier te trekken en een duel te vechten. Toen zijn er ook enorme debatten gevoerd: mag een edelman zijn eigen eer wreken of is er een geweldsmonopolie van de staat? Dat geweldsmonopolie van de staat wordt dus voortdurend aan discussie onderworpen. En het blijkt dan niet alleen over mannen met snorren en olijfolie te gaan, maar ook om bleke mensen met een enorm sociale prestige. Dus het is geen culturele, maar een maatschappelijke kwestie. Je kunt uit al die stereotypen een beetje de angel trekken als je ziet dat er historische parallellen te vinden zijn. Daardoor worden de problemen van vandaag de dag aanmerkelijk gerelativeerd. We zeggen nu: omdat we tegenwoordig multicultureel zijn, hebben we problemen die heel specifiek zijn. Dan zeg ik: nee, we hebben problemen die heel generisch zijn, ze krijgen alleen een ander soort manifestatie vanwege demografische verschuivingen. Het is kortzichtig om alle conflicten vanuit cultuurverschil te willen verklaren.’

Moet u zich niet meer laten zien in kranten en op televisie met deze boodschap?

‘Er circuleert in het huidige publieke debat een aantal termen, eigenlijk kreten, waarbij niet verder wordt gespecificeerd en waar geen vraagtekens bij worden geplaatst: spookwoorden als ‘karakter’, ‘identiteit’, ‘traditie’ en ‘cultuur’. Wie dat zegt, citeert iets waarvan niemand weet wat het echt betekent maar waarbij iedereen zegt “oh ja, natuurlijk!”. En het is de taak van de wetenschapper om te zeggen: dát zijn drogredenen, clichés, stereotypen. Wat is nu eigenlijk karakter, wat is cultuur, wat is identiteit en wat zijn tradities? Als je dat onder een wetenschappelijke microscoop legt en je kijkt precies wat er in het spel is, dan zie je dat het veelal retorische verbloemingen van bijgeloof zijn. En dat is onwelkom nieuws. Met

‘Je moet mensen vragen iets anders te denken dan ze al dachten.’

van het kip en het ei-probleem. Als je een ei wilt begrijpen, moet je weten hoe het door een kip gelegd wordt, maar dat een kip uit een ei kruipt, dat moet je ook beseffen. Heel veel zaken die belangrijk zijn geweest in de Europese geschiedenis zijn de implementatie van idealen, van projecten, van ideeën die om te beginnen in de cultuur zijn geformuleerd. Het zijn mentaliteiten die zijn verspreid en op gang gekomen in een tamelijk autonoom cultureel proces. Het is de moeite waard om dat proces onder zijn eigen merites, onder zijn eigen spotlight te bestuderen en niet alleen als nevenverschijnsel van de stoommachine, het kiesrecht of iets dergelijks.’

We gingen er dus altijd vanuit dat de cultuur verklaard moest worden en de maatschappij de antwoorden bood, maar u pleit nadrukkelijk ook voor de omgekeerde weg.

‘Inderdaad. We zien cultuur altijd als de output en om die output te begrijpen moet je weten wat de input is. Maar als je goed kijkt, zie je dat de input net zo goed cultuur kan zijn en niet noodzakelijk maatschappelijke, sociale of politieke

zitten ergens op een glijdende schaal tussen die twee in. Literatuur is, omdat zij canoniek is, belangrijker dan schoolboekjes en krantenartikelen. Die laatste kun je wel gebruiken om het klimaat van de dag heel goed in kaart te brengen. Tegenwoordig zitten wij inderdaad in een klimaat van vluchtigheid. Om die reden ben ik ook altijd een beetje beducht om mijn onderzoek op het heden los te laten. Welke teksten uit de jaren negentig invloedrijk zullen blijken, dat weten we nog niet. Het meten van hedendaagse toestanden kun je beter aan de sociologen overlaten.’

U houdt zich sterk bezig met de vraag wat de geschiedenis ons kan leren over hedendaagse conflicten over burgerschap e.d. Gaan uw handen niet jeuken als u de huidige debatten over bijvoorbeeld integratie aanschouwt?

‘Ik krijg daar inderdaad verschrikkelijk last van mijn bloeddruk van. Kijk eens naar de schoolstrijd die we hebben gehad over het christelijk onderwijs in de jaren 1890-1900 en vergelijk dat eens met de ellende over de islamitische scholen. Dan zie je toch onthutsende parallellen. Eer-

‘Eerwraak. Het zouden altijd mannen met olijfolie en donkere snorren zijn die dat doen.’

ten het echt begrepen hebben en dat ze het ook onthouden als het vak afgelopen is. En ik mag hopen dat naarmate die studenten hun weg in de maatschappij vinden, in politieke partijen, de onderwijssystemen, publieke functies of media, ze dan ook die inzichten zullen behouden. Dat ze in de cultuuroverdracht tot hun recht komen.’

U studeerde naast literatuurwetenschap fluit en was na uw studies twee jaar beroepsmusicus. Heeft u ooit spijt gehad dat u dat niet bent gebleven?

‘Ik heb nergens spijt van, maar ik heb er van genoten musicus te zijn. Toen ik met mijn vrouw trouwde, verdiende ik de kost als tweede fluitist in het omroeporkest van Ierland. Een trots moment op mijn trouwdag was dat ik op het stippeellijntje onder beroep kon invullen ‘musician’. Toen mijn vrouw ging promoveren in Canada had ik daar geen netwerk en geen werkvergunning. Als musicus kom je dan niet meer aan de bak. Ik was overigens een competent conservatoriumstudent en een goede ‘tutti’, orkestspeler, maar ik was geen solistenmateriaal. Ik vind het prachtig dat ik het gedaan heb, maar ik heb geen sterrencarrière opgegeven.’

Speelt u nog?

‘Ja, in de harmonie van Mheer. Daar ga ik zo eens in de drie of vier weken naartoe. Dat is verschrikkelijk aardig.’

Heeft u nog tips voor de nieuwe generatie Geesteswetenschappers?

‘Lang, lang studeren. Alles moet nu zo kort en zo ademloos. Ik heb zeven jaar over mijn studie gedaan en het werd pas leuk na het vijfde jaar. De eerste vier jaar zijn voor iedereen hetzelfde. Zorg dat je snel door het vroege stadium heen raakt, daarna wordt het echt interessant. Het boeiende van cultuur is dat die alleen maar uit uitzonderingen bestaat. In de natuurwetenschap zoek je naar wetten en regels, dat kan niet in de cultuur. Daar zoek je alleen maar naar de beschrijfbaarheid van complexiteit, van diversiteitpatronen en van hoe dingen ook anders kunnen. Daar moet je van leren houden. En daar heb je tijd voor nodig.’ ■

die boodschap krijg ik in *Babel* misschien net genoeg ruimte, maar bij de ‘soundbitecultuur’ van *Pauw en Witteman* is dat niet te doen. Je staat als een soort brilsmurf aan de kant en zegt: “jongens, jullie begrijpen het niet”.

Ik heb u toch een keer voorbij zien komen bij Buitenhof.

‘Ja, ik vond dat ik dat aan mijn baan verplicht was, maar ik vond het ook een afgrijselijke ervaring. Ik kreeg precies te horen waar ik mijn voetzolen moest neerzetten en het gesprek was bijna tot op de minuut voorgekookt. Ik was daar niet op mijn plek. Dat is dus echt een groot probleem. Hoe zijn we in staat om de inzichten van de wetenschap uit te dragen? Er zijn eigenlijk twee soorten kennis: ponerende kennis en problematiserende kennis. Ponerende kennis kun je goed kwijt. “De neanderthalers gebruikten make-up” bijvoorbeeld, dat vinden mensen boeiend om te lezen. En er is problematiserende kennis die zegt “het is niet zo

makkelijk als we denken”. Ik heb soms het idee dat problematiserende kennis met name uit de geesteswetenschappen komt; dat is kennis die moeilijker aan de man te brengen is. Je moet mensen vragen iets anders te denken dan ze al dachten. Je werkt niet op een leeg blad. Je geeft geen antwoorden, maar haalt de gangbare verwachtingspatronen onderuit. En dan zit je met een verkoopprobleem.’

Als het (nog) niet (voldoende) lukt uw kennis maatschappelijk te communiceren, wat is dan nu het bestaansrecht van de geesteswetenschapper?

‘Eén hoopgevend proces is het *trickle-down* effect. In de universiteiten worden de docenten van de docenten van de opiniemakers van morgen onderwezen. Je werkt met een kleine elite, maar uiteindelijk percoleert dat toch naar laten we zeggen een meningsvormend cohort van mensen toe. Als een steentje dat je in een vijver gooit. Een van mijn grote voldoeningen is dat mijn studen-